

Література

1. Державний стандарт професійно-технічної освіти: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1135 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 3. — Ст. 1575.
2. Про документи про освіту та виспі звання: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.1997 р. № 1260 // Офіційний вісник України. — 1997. — № 46. — С. 84; ...із змінами від 28.03.2000 р. № 562 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 13. — Ст. 520; ...від 28.03.2001 р. № 300 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 13. — Ст. 559; ...від 09.08.2001 р. № 979 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 32. — Ст. 1492.
3. Про затвердження зразків документів про професійно-технічну освіту: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2001 р. № 979 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 3. — Ст. 32.
4. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 1, розд. 1. Професії керівників, професіоналів, фахівців та технічних службовців, які є загальними для всіх видів економічної діяльності. — Краматорськ, 2001. — С. 241.

УДК 349.2:331.103.1

*Т. А. Романенко***ПЕРЕЛІК ПОСАД НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ:
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

Сфера вищої освіти, як й інші сфери та галузі суспільних відносин у нашій державі, пов'язана з роботою фахівців, які професійно займаються педагогічною діяльністю у поєднанні із науковою та науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації.

Визначення вичерпного переліку посад, які мають бути віднесені до посад науково-педагогічних працівників, має важливе практичне значення при встановленні робочого часу, часу відпочинку, умов оплати праці, пенсійного забезпечення, а також встановленні та реалізації інших трудових і соціальних гарантій науково-педагогічних працівників (далі — НПП).

Поняття «науково-педагогічні працівники» не завжди існувало в законодавстві і є порівняно новим. У нормативно-правових актах СРСР у сфері освіти існувала узагальнююча категорія фахівців без розкриття змісту поняття НПП, визначення переліку посад, які можливо було б віднести до цієї категорії працівників. При цьому у законодавстві лише вказувалося на такий напрям діяльності держави, як підготовка науково-педагогічних кадрів (наприклад, постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР «Про поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в Український РСР» від 6 лютого 1968 р. № 63 [1]).

Через відсутність законодавчого закріплення переліку посад НПП важко було визначити зміст трудового договору з працівником, який займав ту чи іншу посаду у вищих навчальних закладах, права й обов'язки його сторін.

На той час лише у відомчих нормативно-правових актах був закріплений перелік посад для здійснення професійної педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах, однак вони належали до посад професорсько-викладаць-

кого складу (Положення про аспірантуру при вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах, затверджене наказом Міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 31 липня 1962 р. № 284 [2], Положення про порядок заміщення посад професорсько-викладацького складу у вищих навчальних закладах, затверджене наказом Міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 15 травня 1973 р. № 435 [3]).

У законодавстві України категорія «науково-педагогічні працівники» вперше закріплена у Законі «Про освіту» від 23 травня 1991 р., відповідно до ст. 38 якого одним з основних видів діяльності вищих навчальних закладів є підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, а також атестація наукових та науково-педагогічних працівників [4].

У ст. 54 Закону України «Про освіту» (у новій редакції Закону від 23 березня 1996 р. № 100/96-ВР) встановлено, що педагогічну діяльність у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації та закладах післядипломної освіти здійснюють науково-педагогічні працівники, та зазначено, що перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників встановлюється Кабінетом Міністрів України [5].

Протягом тривалого часу ця норма Закону не була реалізована через відсутність коштів у Державному бюджеті України на фінансування матеріальних гарантій для педагогічних і науково-педагогічних працівників відповідно до ст. 57 цього Закону, що і призвело до певної соціальної напруги. Протягом 1998–2000 рр. збільшилася кількість трудових спорів, що розглядалися у судах загальної юрисдикції. Це спонукало державу до фінансування матеріальних гарантій для НПП, для чого було необхідно визначити перелік посад таких працівників.

Кабінетом Міністрів України залежно від сфери правового регулювання було прийнято декілька постанов про затвердження або визначення відповідних переліків, у тому числі і посад НПП: від 14 червня 2000 р. № 963 «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» [6]; від 4 березня 2004 р. № 257 «Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до статті 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”» [7]; від 14 квітня 1997 р. № 346 «Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам» [8].

Перелік посад науково-педагогічних працівників (далі — Перелік), що міститься у другому розділі переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963, був необхідний для визначення та індивідуалізації посад працівників, які професійно займаються педагогічною, науковою і науко-

во-технічною діяльністю у ВНЗ, встановлення їхніх прав і обов'язків, реалізації матеріальних гарантій, передбачених законодавством.

При підготовці висновку щодо включення тієї чи іншої посади до цього переліку значну роль відіграв факт прямої участі працівника у навчально-виховному процесі, науковій та науково-технічній діяльності ВНЗ. Особи, які професійно займаються такими видами діяльності у ВНЗ, несуть значне морально-психологічне навантаження, що пов'язане із процесом навчання і виховання, із прямою і опосередкованою передачею інформації студентам, іншим учасникам навчально-виховного процесу, а це, в свою чергу, покладає на державу обов'язок забезпечити таких осіб додатковими матеріальними гарантіями (особливі умови оплати праці, скорочена тривалість робочого часу, більш тривалий відпочинок, особливе пенсійне забезпечення).

Зазначений Перелік широко застосовується при вирішенні питань щодо реалізації ст. 57 Закону України «Про освіту» і ст. 6 Закону України «Про відпустки» [9], а саме: визначення суб'єктів, які мають право на виплату надбавок за вислугу років, допомоги для оздоровлення під час щорічної відпустки, тривалості основної щорічної відпустки.

Проте є випадки, коли суб'єкти правозастосування неправильно визначають нормативно-правовий акт для регулювання певних відносин та використовують зазначений Перелік замість іншої норми законодавства, наприклад при вирішенні питання щодо можливості надання особі пенсії відповідно до ст. 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [10]. У цьому випадку необхідно застосовувати відповідний перелік працівників, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2004 р. № 257.

У Законі України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. [11] не тільки було визначено поняття НПП як осіб, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю, але й встановлено перелік основних посад НПП.

Ураховуючи визначення, яке дає слову «основний» великий тлумачний словник української мови: найважливіший, головний, провідний, визначальний, який є основою чого-небудь, становить його найважливішу частину, кількісно найбільший, переважний [12], незрозуміло, з якою метою законодавцем у ст. 48 Закону було виділено деякі з посад НПП в категорію основних. Також у порушення таких принципів правотворчості, як якість і науковий характер у поєднанні з правозастосувальною практикою, не було визначено повного переліку таких посад, як і не було зазначено щодо встановлення загального переліку науково-педагогічних працівників Кабінетом Міністрів України, що привело до виникнення колізії норм законів.

Аналізуючи ч. 2 ст. 54 Закону України «Про освіту», абз. 2 ч. 2 ст. 48 Закону України «Про вищу освіту» та ст. 22-2 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», якими визначаються посади НПП, з урахуванням правил вирішення юридичних колізій, згідно з якими при суперечності один одному актів одного і того ж органу, але виданих в різний час, застосо-

вується пізніше виданий закон, та при розходженні загального і спеціального акта одного рівня застосовується останній [13], можна дійти висновку, що норма ст. 48 «Закону України «Про вищу освіту» фактично припинила дію переліку педагогічних і науково-педагогічних працівників (постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963) в частині визначення переліку посад НПП та його наступного застосування.

Враховуючи значимість Переліку НПП при вирішенні практичних питань, пропонується внести такі зміни до ст. 48 Закону України «Про вищу освіту»: доповнити ч. 2 ст. 48 абзацом третім такого змісту: «Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників встановлюється Кабінетом Міністрів України».

Перелік посад науково-педагогічних працівників, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963, не завжди покладається в основу під час нормативно-правового регулювання для НПП гарантій, пільг, компенсацій, в тому числі з оплати праці та пенсійного забезпечення, що призводить до неоднозначності застосування переліку, зокрема неправильного зазначення посад, неточностей посад за назвою, віднесення до НПП інших працівників, які не можуть бути віднесені до них. У зв'язку з цим особам, що виконують сторонню по суті роботу, безпідставно надаються пільги і компенсації, що встановлені для НПП, а НПП безпідставно позбавляються таких пільг і компенсацій.

Оцінюючи сферу застосування Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо права науково-педагогічних працівників на наукову пенсію та інші гарантії, слід відзначити основну проблему щодо застосування переліку посад науково-педагогічних працівників у сфері дії даного Закону.

Література

1. Про поліпшення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в Українській РСР: Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 6 лютого 1968 р. № 63 // Систематичне зібрання діючого законодавства Української РСР. — К., 1975. — С. 718.
2. Положение об аспирантуре при высших учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях: Приказ министра высш. и сред. спец. образования СССР от 31 июля 1962 г. № 284 // Высшая школа: Сб. осн. постановлений, приказов и инструкций. — М., 1965. — Т. 1. — С. 279.
3. Положение о порядке замещения должностей профессорско-преподавательского состава в высших учебных заведениях: Приказ министра высш. и сред. спец. образования СССР от 15 мая 1973 г. № 435 // Высшая школа: Сб. осн. постановлений, приказов и инструкций. — М., 1965. — Т. 2. — С. 4.
4. Про освіту: Закон України у ред. Закону України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 34. — Ст. 451.
5. Про освіту: Закон України у ред. Закону України від 23 березня 1996 р. № 100/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 21. — Ст. 84.
6. Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 963 // www.rada.gov.ua.
7. Перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебуваюча на яких має право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до статті 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2004 р. № 257 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 10. — Ст. 590.
8. Порядок надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин

- (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 // Офіційний вісник України. — 1997. — № 16. — Ст. 73.
9. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 2. — Ст. 4.
10. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України у ред. Закону від 1 грудня 1998 р. № 284-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 2. — Ст. 20.
11. Про вищу освіту: Закон України від 17 січня 2002 р. № 2984-III // Офіційний вісник України. — 2002. — № 8. — Ст. 327.
12. Великий тлумачий словник сучасної української мови / Голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь; ВТФ «Перун», 2004. — С. 685.
13. Матузов П. И., Малько А. В. Теория государства и права: Курс лекций. — М.: Юристъ, 2001. — С. 471.

УДК 368.914.001.32(477)

О. В. Компанієць

ГЕНЕЗИС ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

З моменту проголошення незалежності Україна обрала курс на проведення глобальної правової реформи, у тому числі й у сфері соціального забезпечення та пенсійного забезпечення. Система пенсійного забезпечення в Україні відображена в двох організаційно-правових формах: пенсійному страхуванні та державному бюджеті. Визначальну роль відіграє страхування, яке найбільш повно відповідає державі з соціальним ринковим господарством. Характерною рисою страхування є те, що фінансування пенсійного забезпечення здійснюється за рахунок страхових внесків, також існує тісний взаємозв'язок між розмірами страхових внесків і обсягом соціальних послуг. У соціальному плані страхування є формою участі роботодавців, держави та громадян у захисті особистих інтересів громадян і створенні в такий спосіб умов для забезпечення соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

Пенсійне страхування є одним із видів соціального страхування. Як зазначено в Концепції соціального забезпечення населення України, затвердженій Верховною Радою України в 1993 р., воно є складовою системи конкретних форм соціального забезпечення. Нині в Україні активно відбувається процес законодавчого формування інституту соціального страхування. Так, 9 липня 2003 р. був прийнятий Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення». Цей Закон запроваджує нову для України трирівневу систему пенсійного забезпечення, що складається із солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і системи недержавного пенсійного забезпечення.

Система соціального страхування, включаючи пенсійне, склалася ще у 80-ті роки XIX століття. Держава для сприяння російській промисловості і торгівлі поставило питання про устрій у Росії державної каси страхування робочих від